

Maailma on näyttämö

Antoni Libera: *Madame*. Suom. Päivi Paloposki. Helsinki: Tammi, 2003. 522 s.

Antoni Liberan esikoisromaanin *Madame* ilmestyi Puolassa vuonna 1998. Tähän päivään mennessä teos on käännetty jo parillekymmenelle kielelle ja se on noussut sekä Puolassa että joissakin muissa maissa laajaan kirjalliseen keskusteluun. Tähän on ilmeisesti ollut syynä ennen kaikkea sen poliittinen sisältö. Puolassa teoksen kaunokirjallinen luonne herätti myös keskustelua. Kriitikot pitivät teoksesta, koska se erottui edukseen nykypäivän esseemäisestä ja fragmentaarista postmodernistisesta romaanista. Heidän mielestään *Madame* on yksinkertaisesti kauniisti kirjoitettu kirja, jossa on selkeästi eksplikoituidet keskustushenkilöt. Toiset taas pitivät teosta muodoltaan liian konservatiivisena. Oli myös niitä kriitikoita, joiden mukaan teos on vain poliittinen tilitys, joka antaa PRL:stä kovin mustavalkoisen kuvan. Teosta syytettiin jopa liian oikeistolaiseksi.

Vaikka *Madame* onkin Liberan esikoisromaanin, on kirjailija ehtinyt toimia taiteen parissa jo vuosikymmeniä. Hän on kääntänyt mm. Oscar Wildea ja Samuel Beckettia puolaksi. Jälkimmäisen teoksia hän on myös ohjannut teatteriin ja televisioon sekä kotimaassaan että Lontoossa ja New Yorkissa. Samuel Beckett kutsuikin hyvää ystävänsä ”omaksi edustajakseen Itä-Euroopassa”.

Madamen ensimmäisen luvun ensimmäinen otsikko on nimeltään ”Ennen kaikki oli toisin”. Kirjan kertoja ja keskustushenkilö ajattelee syntyneensä liian myöhään. Kauan aikaa sitten oli Bach ja Mozart, 1930-luvulla elettiin vapauden ja huolettomuuden lumoissa, 1950-luvulla käytiin

suuret ja sankarilliset taistelut. Romanin tapahtumat sijoittuvat pääasiallisesti 1960-luvun jälkipuoliskon Varsovaan, aikakautteen, jolloin ihmiset elivät kommunismin tylsistyttävän ikeen alla. Nuori kertojamme päättää, että häntä ympäröivän keskinkertaisuuden ja harmauden ei tulisi olla lopullista. ”Onhan loppujen lopuksi minusta itsestänikin kiinni, mitä täällä tulee tapahtumaan”, hän toteaa. ”Minä voin vaikuttaa todellisuuteen”. Niinpä hän alkaa toimia päättäen synnyttää ”vanhat ajat ja kuuluisat sankarit uusissa hahmoissa!”.

Antoni Libera keskittyy teokseensa, paitsi kauniin ranskanopettajan Madamen ja kertojan väliseen rakkaustarinaan, myös Puolan kommunismin aikaisen koulutusjärjestelmän kuvaamiseen. Nuori kertoja käy Varsovassa lukiota, jonka opetuksen taso on kehoa; epäpätevät opettajat keskittyvät lähinnä oppilaiden nöyryyttämiseen ja kommunistisen doktriinin toteutumisen valvomiseen. Tästä huolimatta länsimaalaisella kulttuurilla, erityisesti ranskalaisella, on sijansa yhteiskunnassa. Päähenkilölle se edustaa yhtäältä yhteiskunnallista kapinaa ja toisaalta muotoa, jonka syövereihin hän voi paeta tukahduttavia olosuhteita. Lisäksi kulttuuriaines punoutuu merkittäväksi osaksi kirjan juonta: sillä on eräänlainen salakielen rooli, jonka avulla päähenkilö kommunikoi oppilastovereidensa ja erityisesti Madamen kanssa. Päähenkilö esimerkiksi järjestää jokavuotisissa kouluuorojen ja lauluryhmien festivaalissa yllätyksen; kun kuolettavan tylsän tilaisuuden olisi pitänyt jo päättyä, flyygeliä soittanut kertoja alkaa omaksi yllätykseksensäkin tapailla Ray Charlesin *Hit the Road Jackia*. Oppilaat tarttuvat

kertosäkeeseen ja toivottavat tervehdenä festivaalin järjestäneelle Eunukiksi kutsutulle sekopäiselle opettajalle. Toisen kerran päähenkilö osoittaa suurta oveluutta saadessaan mm. Aiskhyloksen ja Beckettin näytelmien kohtauksista koostamansa esityksen, joka on Lapamadoksi kutsutun opettajan mielestä liian länsimaalainen ja synkkä, amatöörinäyttämöiden katselmuksen ohjelmistoon. Hän saa ratkaisevaksi puoltajakseen Prosperon roolistaan kiitosta saaneen kuuluisan puolalaisen näyttelijän ES:n ihastuttamalla tämän siteeraamalla Shakespearen *Myrskyä* ilmoittautumistilaisuudessa. Eikä ole sattumaa, että puoltaja on juuri Prospero, miltei jumalalliset voimat omannut *Myrskyn* keskustushenkilö. Näin kertoja lunastaa antamansa lupauksen ja saattaa vanhojen aikojen sankarit harmaan kommunistisen todellisuuden keskelle.

Sittemmin päähenkilö ihastuu lukion kauniiseen ja salaperäiseen, mutta kylmästi käyttäytyvään ranskanopettajaan ja alkaa selvittää tämän arvoitusta. Hetken romaanin etenee kuin trilleri. Kertoja selvittää esimerkiksi missä Madame on opiskellut ja mikä hänen maisterintyönsä aihe oli. Näin hän pääsee pikku hiljaa opettajan arvoituksen jäljille. Madamen isän Maximilianin ystävän Konstantyn kertomuksesta kertojalle selviää, että Madame on syntynyt Mont Blancin huipun lähetyillä ja ristitty Victoireksi. Nimellä on yhteys Joseph Conradin romaanin *Voitto*, joka luo jälleen kerran yhteyden ”todellisuuden” ja taiteen välille. Päähenkilölle selviää myös, että Maximilian otti osaa 30-luvulla Espanjan sisällissotaan tasavaltalaisten leirissä ja joutui toteamaan Stalinin ja neuvostokommunismien julman strategian: Stalin ei halunnut ojentaa auttavaa kättään Espanjan vasemmistolle, vaan saattaa sen sekasortoon, jotta Neuvostoliitto voisi istuttaa sinne oman järjestelmänsä. Sisäl-

lissodan jälkeen punaiset alkavat vainota Maximiliania ja hänen perhettään. Hänen vaimonsa kuolee epäselvissä olosuhteissa ja Maximilian palaa takaisin Varsovaan suojellakseen itseään ja tyttärtään. Tätä Victoire ei ikinä anna anteeksi isälleen. Äidin kuolema ja Puolan kommunistinen todellisuus ovat Victoirelle liikaa ja niin hän katkaisee välit isäänsä. Maximilian kuolee lopulta tutkintavankeudessa.

Maximilian on tärkeä henkilöahmo romaanissa, sillä hänen luonteensa ja henkilöhistoriansa rinnastuvat päähenkilön luonteeseen ja tulevaisuuteen. He ovat molemmat rationalisteja, mutta myös impulsiivisia ja itsepäisiä. Heitä tuntuu riivaavan yhteinen pakko tehdä jotain ja nousta kapinaan. Maximilianin päätös osallistua Espanjan sisällissotaan oli Konstantyn mukaan mielijohde, nopea reaktio, joka ”joskus käskee meitä nousemaan ja lähtemään ja tekemään jotain, vaikka siitä joutuisi maksamaan kalliin hinnan”. Myöhemmin 1970-luvulla kertojamme julkaisee lännessä Maximilianin vaiheita käsittelevän romaanin (joka on muuten nimeltään *Tappio*), jossa hän syyttää Stalinia yrityksestä ajaa Espanjan Tasavalta tuohon. Kirja saa luonnollisesti kansandemokratioiden vallanpitäjät raivoihinsa. Lopulta kertojan teokset joutuvat painokieltoon, hänen passinsa peruutetaan ja hän joutuu pidätysten ja kotitarkastusten kierteeseen.

Päähenkilön ja Madamen suhteen kehittyminen on kuvattu oivallisesti. Päähenkilö esimerkiksi seppittää ranskaksi aineen, jossa hän vihjaa heidän välillään olevasta maagisesta yhteydestä vetoamalla astrologiaan, Goethen ja Mozartiin. Lisäksi hän työstää suurella vaivalla sitaattivihon, jossa on runsaasti lainauksia Madamen ja hänen perheensä vaiheisiin nivoutuvista teoksista. Sekä aine että sitaatti-

vihko päätyvät Madamen käsiin, eikä hän koskaan palauta niitä. Näistä kirjallisista ja tunneilla esittämistään keikaroinneista huolimatta Madame käyttäytyy edelleen päähenkilöä kohtaan kylmästi. Sittemmin päähenkilö seuraa Madamea Picasson näyttelyyn, jossa tämä seisoo ylpeässä asennossa muodostaen ”levottomuutta herättävän oudon haasteen Picasson kuville – niiden alastomuudelle ja ruumiillisuudelle”. Hänen olemuksensa tuntuu kysyvän: ”Haluatko minut sellaisena kuin nyt näet, elegantisti pukeutuneena, suoraryhtisenä, vangitsevasti katsovana ja etenkin eloisesti puhuvana? Vaiko täysin alastomana, makuulla, kieriskellen epähienossa asennossa ja sanoilla lumoamisen asemesta ulvoen kuin kiimainen eläin”. Päähenkilön mielessä Madame nouseekin alastomuuden ja ruumiillisuuden yläpuolelle. Sana on lopulta lihallisuutta vahvempi. Tällaisen nykyajalle vieraan dualismin kautta päähenkilö arvioi Madamea. Analyysi on kaikessa poikamaisuudessaan ja mustavalkoisuudessaan huvittava. Kuva Madamesta on vain ja ainoastaan päähenkilön vilkkaan mielikuvituksen sepeite, korkeakulttuurisilla sitaateilla koristeltu fantasia. Edes heidän kahdenkeskiset tapaamisensa eivät tarjoa Madamen sisäisestä maailmasta mitään mullistavaa, kaikki nähdään kertojan silmin ja kerrotaan hänen sanoillaan. Mietin, onko Madamen psykologinen yksiulotteisuus tai paremminkin arvoituksellisuus romaanin heikkous? Olisiko hänen oman sisäisen maailmansa kuvaus hänen omasta näkökulmastaan tuonut teokseen elävöittävää kontrastia? Liberan kerrontatekninen ratkaisu on kuitenkin perusteltu, sillä romaanista kasvaa loppujen lopuksi legendojen, myyttien ja ennen kaikkea mielikuvituksen ylistys.

Päähenkilö ja Madame tapaa kahden kesken itse asiassa vain kaksi kertaa. Ensimmäinen tapaaminen sijoittuu opettajainhuoneeseen, jossa sankarimme verta vuotava sormi päätyy sattumalta Madamen paikattavaksi. Seuraa kohtaus Racinen *Faidrasta*, jonka päähenkilömme oivallisesti järjestää Madamen huoneessa. Toisen kerran he kohtaavat lukion päättäjäisjuhliissa. Päähenkilömme saa lahjaksi Beckettin *Leikin lopun*, jonka sivulta 32 löytyvän Nellin viimeisen repliikin Madame kehottaa lukemaan. ”Nostin kirjan lähemmäs, löysin sivun 32 ja siltä Nellin viimeisen sanan: ‘Déserte (suom. pakene)’”. Tämän jälkeen he eivät enää tapaa. Madame onnistuu ”pakenemaan” Ranskaan. Näin päähenkilön kaunotaiteilla siloteltu leikki on lopussa. Sen aikana hän on ehtinyt rakastua, menettää rakkautensa kohteen ja oppia jotain maansa kohtalokkaasta historiasta ja nykypäivästä. Ehkä hän myös onnistui opettamaan jotain Madamelle. Ehkä Madame oppi ymmärtämään kertojan kautta isänsä toimia paremmin. Ehkä hän tajusi, että joidenkun on pakko tehdä enemmän kuin paeta.

Kirjan lopussa päähenkilö päätyy opettamaan ranskaa samaan lukioon, jossa hän on opiskellut mm. Madamen johdolla. Hän saa kuulla eräältä syrjään vetäytyvältä, mutta lahjakkaalta oppilaalta, että hänen ja Madamen rakkaustarinasta on tullut palvottu legenda. Päähenkilö aikoo kertoa tarinasta realistisen version, mutta päättääkin sitten paisuttaa legenda entisestään, sillä ”mikä oikeastaan on totta? Asia itsessään, itselleen? Vaiko: se millaisena se meille näyttäytyy, miten me sen kuvittelemme? Tai kenties molemmat?” Hän myöntää kyllä jättävänsä legendan elämään osin itsekkäistä syistä, mutta myös siksi, että tällaiset rohkaisevat tarinat ovat tärkeitä ahdasmielisessä ja harmaassa järjestelmässä eläville

ihmisille. Eikä kysymys ole pelkäästään eskapismista, vaan myös uhkarohkeudesta, itsensä peliin pistämisestä ja viime kädessä totalitaarista systeemiä vastaan taistelemisesta.

Kirjan lopussa eletään jo 80-lukua, vuosikymmentä, jolloin Puolan vallanpitäjät yrittivät tukahduttaa brutaalein keinoin Solidaarisuus-liikkeen kapinan. Näiden tuskallisten olosuhteiden keskellä päähenkilö laittaa pisteen

tarinalleen, *Madamelle*, ja kertoo sen vaeltavan diplomaattisalkussa länteen. Teoksen on määrä ilmestyä puolen vuoden päästä. *Madame* paljastuu siis kirjaksi kirjassa, maailmaksi joka on näyttämö, taidokkaaksi ja häpeämättömäksi korkeakirjallisilla sitaateilla höystetyksi fantasiaksi, jolla on varmasti ansionsa poliittisena analyysinä, mutta jonka ydin on sen toivossa ja vakaassa

uskossa mielikuvituksen ja tarinan voimaan.

Yhdyn mielelläni niihin puolalaisiin kriitikoihin, jotka pitivät kirjasta. *Madame* on yksinkertaisesti viihdyttävä, kaunis, hauska ja ennen kaikkea hyvin kirjoitettu romaani, ja vaikka en olekaan verrannut Päivi Paloposken käännöstä alkutekstiin, voin kuitenkin arvioida, että *Madamen* kieli on juuri sopivan kevyttä ja sulavaa.

Janne Elovirta